

Vis griežtėjanti paternalistinė kontrolė

SANTRAUKA

Tyrimė buvo išnagrinėta paternalistinių priemonių dinamika alkoholio ir tabako kontrolėje 2004-2019 m. bei apžvelgti maisto ir gėrimų (toliau – mitybos) reguliavimai. Apžvelgtos kai kurios šių reguliavimų sukeltos neigiamos pasekmės.

2004-2019 m. alkoholio ir tabako kontrolė Lietuvoje griežtėjo ir/ ar plėtėsi beveik kasmet (išskyrus 2005 ir 2014 m.). Buvo priimta 20 alkoholio kontrolės ir 10 tabako kontrolės įstatymų pakeitimų, numatančių įvairius paternalistinius reguliavimus: prekybos, vartojimo, laikymo, sudėties, informacijos ir rinkodaros ribojimus.

Alkoholio kontrolėje jau reglamentuotų sričių reguliavimas griežtėjo, pvz., mažėjo vietų, kuriose leidžiama prekiauti alkoholiu, uždrausta alkoholio reklama, bei buvo įvedami nauji ribojimai: uždraustas alkoholio vartojimas jaunesniems nei 20 metų pilnamečiams asmenims, pradėtas reguliuoti alkoholinių gėrimų pakuočių tūris.

Alkoholio kontrolė tapo viena griežčiausių ES. 2019 m. pagal reguliavimo griežtumą šioje srityje Lietuva užima trečią vietą iš 28 šalių („Nanny state index“ vertinimas). Prie to prisidėjo 2018 m. sugriežtinti alkoholinių gėrimų vartojimo ir prekybos reguliavimai.

2004-2019 m. **tabako kontrolė** taip pat griežtėjo. Pradėti reglamentuoti nauji, iki tol nereguliuoti produktai: elektroninės cigaretės (toliau – e. cigaretės), bedūmiai tabako gaminiai bei žoliniai rūkomieji gaminiai, kurie sudėtyje net neturi tabako (pvz. žolinės cigaretės). Sumažėjo vietų,

kuriose galima rūkyti, pradėta labai smulkmeniškai reguliuoti tabako gaminių reklamą ir rinkodarą.

Ateityje tabako kontrolę Lietuvoje siekiama dar labiau griežtinti – planuojama įvesti papildomus prekybos vietos ribojimus, dar daugiau reikalavimų tabako gaminių pakuotėms ir rinkodarai.

Priimant 20 alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimų 9 iš jų nelydėjo poveikio kriminogeninei situacijai ir korupcijai, 10 – poveikio verslo sąlygoms ir jų plėtrai ir net 18 – sukeltų neigiamų pasekmių vertinimas.

Iš 10 tabako kontrolės įstatymų pakeitimų tik 1 atveju įvertintos įstatymo pakeitimo sukeltos neigiamos pasekmės, tik 2 įvertinta įtaka kriminogeninei situacijai ir tik 1 iš 10 teisėkūros iniciatyvų detaliau įvertintas poveikis biudžetui.

Paternalistinė politika mitybos srityje Lietuvoje kol kas yra gerokai švelnesnė nei alkoholio ar tabako, o taikomos priemonės liečia siauras vartotojų grupes arba yra savanoriškos.

Alkoholio ir tabako kontrolėje veikė įvairūs veiksniai, reguliavimai galėjo sukelti ir įvairių neigiamų pasekmių. Todėl reguliuojant šias sritis ir mitybą geriau sudaryti sąlygas visuomenės švietimui ir susilaikyti nuo naujų draudimų ir ribojimų.

Jei alkoholio ir tabako kontrolė pasuktų priešinga kryptimi ir būtų švelninama, tai gali sumažinti neigiamas pasekmes, o gyventojų švietimas ir savarankiškas domėjimasis gali auginti šių produktų atsakingo vartojimo kultūrą.

Įvadas – kas yra paternalizmas

Paternalizmas – tai intervencija į asmens veiksmo laisvę siekiant pagerinti to žmogaus gerovę. Vykdamat paternalistinę politiką daroma prielaida, jog žmonės nėra pakankamai informuoti arba atsakingi patys priimti teisingus sprendimus.

Lietuvos valdžia siekdama sukurti sveikesnę visuomenę alkoholio ir tabako sektoriuose daugiausiai pasitelkia paternalistines priemones: įvedami įvairūs prekybos, vartojimo, laikymo ribojimai, mokesčiais mažinama produktų paklausa ir/ ar keliamas jų kaina, reguliuojama produktų sudėtis ir/ ar informacija pateikiama apie juos.

Prekybos ribojimai. Siekiant mažinti tam tikrų produktų vartojimą, ribojama vieta, laikas, kur jais galima prekiauti, taikomi apribojimai parduodamų produktų įpakavimui ir išdėstymui parduotuvėse. Pavyzdžiui, taikoma tokia priemonė, kaip ribojimas, kokio dydžio alkoholinių gėrimų pakuotėmis galima prekiauti.

Vartojimo ir laikymo ribojimai. Vartojimo apribojimais nustatoma kam, kur ir kada galima vartoti tam tikrus produktus. Pavyzdžiui, draudimai vartoti alkoholinius gėrimus viešosiose vietose. Laikymo apribojimais gali būti apribotas nurodytų produktų gabenimas tam tikroje vietoje ar tam tikru laiku, pavyzdžiui draudimas laikyti ir gabenti alkoholio produktus atidarytoje pakuotėje automobilių salonuose ar draudimas išsinešti alkoholinius gėrimus iš viešojo maitinimo įstaigų nurodytomis valandomis.

Paklausos didinimas arba mažinimas keičiant produktų kainą mokesčiais. Paklausos mažinimo priemonė – tai mokesčiai, kuriais papildomai apmokestinami produktai, kurių vartojimą stengiamasi sumažinti. Daugumoje valstybių alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai yra papildomai apmokestinami akcizo mokesčiu. Kai kuriose papildomi mokesčiai taikomi maistui, cukrui ir saldintiems gėrimams.

Informavimo (reklamos) reglamentavimas. Informuoti vartotojus apie jų perkamų ir vartojamų produktų poveikį sveikatai siekiama įvairiomis priemonėmis, pvz., perspėjamaisiais užrašais ant tabako gaminių pakelių. Į šią kategoriją taip pat

patenka reklamos apribojimai, kuriais siekiama apriboti arba uždrausti vartojimą skatinančias žinutes.

Rinkodaros ribojimai. Įvedami reguliavimai, kuriais ribojamos gamintojų ir/ arba prekybininkų galimybės pasirinkti kaip yra prekiaujama jų produktais, pavyzdžiui uždraudžiant jiems taikyti nuolaidas ar juos teikti kaip prizus ar dovanas.

Produktų sudėties reglamentavimas. Siekiant geresnės gyventojų sveikatos gali būti įvedamas maisto ir gėrimų sudėties reglamentavimas, kuriuo siekiama apriboti ar uždrausti prekiauti produktais, kurie, įstatymų rengėjų nuomone, sukelia per didelę žalą žmonių sveikatai. Pavyzdžiui ribojimai nustatantys didžiausią leistiną alkoholinių gėrimų stiprumą.

Tai, kad paternalistinė politika Lietuvoje yra išplėtotą, byloja tarptautinis „Nanny state index“¹ indeksas. 2019 m. lyginant su 2017 m., Lietuva jame pakilo iš 8 į 2 vietą iš 28 ES šalių pagal tai, kiek valdžia kontroliuoja žmonių pasirinkimą gėrimų, maisto ir tabako vartojimo bei prekybos srityse. Prie tokio įvertinimo ypač prisidėjo alkoholio kontrolės sugriežtinimas 2018 m.

Šiame darbe nėra keliamas tikslas atlikti įgyvendinamų priemonių poveikio analizę. Jame parodoma alkoholio ir tabako kontrolės raida Lietuvoje 2004-2019 m.. Taip pat apžvelgiama ir įvertinama mitybos kontrolė.

1. Paternalistinės politikos griežtėjimas ir plėtra 2004-2019 m.

1.1. Alkoholio kontrolė

Palyginus 2004 ir 2019 m.² LR alkoholio kontrolės įstatymo redakcijas, matyti, kad 2004 m. Lietuvos alkoholio kontrolės sistema jau reguliavo įvairias sritis: buvo ribojamas amžius (iki 18 metų) kas gali vartoti alkoholinius gėrimus, taikomi įvairūs pardavimo vietų ribojimai. Iki 2019 m. Lietuvos alkoholio kontrolė palaipsniui griežtėjo – esami reguliavimai tapo vis labiau ribojantys, ir plėtėsi – buvo įvesti nauji ribojimai iki tol nereguliuotoms sritims. Alkoholio prekybos, vartojimo, reklamos ir kt. kontrolė tapo itin griežta, pvz. buvo uždrausta visa alkoholinių gėrimų reklama, ir smulkmeniška, pvz. Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – LRS)

¹ <http://nannystateindex.org/>

² Galiojančios redakcijos nuo 2004-05-01 iki 2020-01-01

nariai pradėjo spręsti, kokio dydžio buteliuose gali būti parduodamas alus, ir kada pilnamečiui žmogui yra draudžiama vartoti ir turėti alkoholinio gėrimo pakuotę (žr. 1 lentelė).

Vartojimo ribojimai. 2004 m. buvo draudžiama parduoti alkoholinius gėrimus jaunesniems nei 18 metų gyventojams. Įstatyme nebuvo numatyto draudimo vartoti alkoholinius gėrimus jaunesniems nei 18 metų asmenims. Galima teigti, kad šis sprendimas buvo paliktas pačiai visuomenei nuspręsti nuo kada vartojami alkoholiniai gėrimai. Tačiau per 15 metų alkoholio kontrolė itin sugriežtėjo, įvardinusi, kad net pilnamečiams, jaunesniems nei 20 metų, yra draudžiama ne tik nusipirkti, bet ir vartoti, gabenti, laikyti ir turėti³ alkoholinius gėrimus. Tokio griežto reguliavimo nėra nė vienoje ES narėje.

Prekybos (vietos) ribojimai. Per 2004-2019 m. vietų, kuriose draudžiama prekiauti alkoholiniais gėrimais, sąrašas vis plėtėsi. Jei 2004 m. prekyba vietos požiūriu beveik neribota⁴, tai iki 2019 m. prekyba alkoholiniais gėrimais buvo uždrausta nestacionariose ir stacionariose degalinėse, sporto renginių metu, kioskuose, sanatorijų įrengtose viešojo maitinimo įmonėse. Fiziniais asmenims jų darbo metu yra neleidžiama alkoholio produktus laikyti ir gabenti automobilinėse parduotuvėse ir taksi automobiliuose. Apribota kokio dydžio tara ir kokie gėrimai gali būti parduodami viešbučių kambariuose įrengtuose minibaruose⁵. Uždrausta prekiauti alkoholiniais gėrimais švenčių, masinių renginių, parodų, koncertų, teatro spektaklių, cirko ir kitų renginių, skirtų nepilnamečiams, metu bei mažmeninės prekybos įmonėse, kur vaikams ir paaugliams skirtų prekių dalies apyvarta sudaro daugiau nei 30 procentų (buvo 50 procentų). Papildomai, 2020 m. alkoholio kontrolė toliau griežtės. Priimtose LR alkoholio kontrolės įstatymo pataisose, kuriomis bus draudžiama prekiauti alkoholiu pavidaluose, paplūdimiuose ir nestacionariose viešojo maitinimo vietose

savivaldybės tarybos nustatyto kurortinio, poilsio ir turizmo sezono laikotarpiu.

Prekybos (laiko) ribojimai. 2004 m. prekybos alkoholiniais gėrimais laikas beveik neribotas. Tik savivaldybių tarybos galėjo riboti ar uždrausti prekybą alkoholiniais gėrimais oficialių švenčių ir masinių renginių dienomis. 2019 m. prekybos alkoholiu laikas mažmeninės prekybos įmonėse buvo daugiau nei du kartus trumpesnis: 65 valandos per savaitę vietoje 168 valandų 2004 m. Labiausiai prekyba ribojama sekmadienį – yra tik 5 valandos, kai legaliai galima įsigyti alkoholinių gėrimų parduotuvėse. Be to, per 2004-2019 m. savivaldybių tarybos įgavo galią riboti prekybos alkoholiu laiką atsižvelgdamos į gyventojų nuomonę bei neoficialių švenčių, parodų, koncertų, teatro spektaklių, cirko ir kitų renginių metu.

Iki 2005 m. prekyba alkoholiniais gėrimais rugsėjo 1 dieną neribota. Nuo 2006 m. buvo uždrausta prekiauti alkoholiu kiekvienų metų rugsėjo 1 dieną. 2009 m. reguliavimas sušvelnintas ir rugsėjo 1 d. prekyba alkoholiu leista tik viešojo maitinimo įmonėse. Draudimas rugsėjo 1 d. prekiauti alkoholiu, rodo, kad siekta tik dar labiau apriboti laiką, kada suaugusiems galima įsigyti alkoholinius gėrimus, nes pagal tuometinį reguliavimą nepilnamečiams juos parduoti ir taip buvo uždrausta.

Prekybos (alkoholio tipu) ribojimai. Pastaruosius 15 metų valdžia vis labiau kontroliuoja, kokiais alkoholiniais gėrimais galima prekiauti. Per 2004-2019 m. mugėse ir parodose leidžiamų parduoti gėrimų stiprumas sumažintas nuo 13 iki 6 proc., o gamyklų supilstytas į tarą natūralios fermentacijos sidro leidžiamas stiprumas sumažėjo nuo 8,5 iki 7,5 procento.

³ Nebent alkoholinių gėrimų turėjimas yra asmenų darbo veiklos (pobūdžio) dalis darbo vietoje ir darbo metu

⁴ Prekyba alkoholiniais gėrimais reguliuota automobilinėse parduotuvėse, drausta mažmeninės prekybos įmonėse, kur vaikams ir paaugliams skirtų prekių dalies apyvarta sudaro daugiau nei 50 procentų

⁵ Nustatytas tūris, kurio minibarai negalėjo viršyti, kokioje taroje turėjo būti alkoholiniai gėrimai ir kas galėjo juos vartoti

1 lentelė. Alkoholio kontrolės dinamika 2004-2020 m.

Metai, kuriais įsigaliojo naujas reguliavimas	Reguliavimo pokyčio vertinimas ir jo paaiškinimas
	Raudona spalva – įvestas naujas reguliavimas
	Oranžinė spalva – galiojantis reguliavimas sugriežtėjo
	Geltona spalva – reguliavimas buvo sušvelnintas, tačiau netapo laisvesnis nei 2004 m. gegužės 1 d.
	Žalia spalva – galiojantis reguliavimas sušvelnėjo
2006 m.	Savivaldybių tarybos, atsižvelgdamos į prekybos alkoholiniais gėrimais vietą, gyventojų, bendrijų, bendruomenių ar jų atstovų, visuomeninių organizacijų ar kitų institucijų raštu pareikštą nuomonę, policijos komisariatų pasiūlymus, turi teisę riboti laiką, kuriuo leidžiama prekiauti alkoholiniais gėrimais
	Savivaldybių tarybos įgavo teisę drausti prekybą alkoholiniais gėrimais švenčių metu
	Uždrausta prekiauti alkoholiu kiekvienų metų rugsėjo 1 dieną ⁶
2007 m.	Uždrausta prekiauti alkoholiniais gėrimais prekybos įmonėse, įrengtose daugiabučiuose gyvenamuosiuose namuose nuo 22.00 iki 09.00
2008 m.	Uždrausta reklamuoti alkoholinius gėrimus nuo 06.00 iki 22.30 val.
2009 m.	Uždrausta parduoti alkoholį mažmeninės prekybos vietose iki 08.00 ir nuo 22.00 val. ⁷
	Leista prekiauti alkoholiu rugsėjo 1 dieną viešojo maitinimo įmonėse
	Uždrausta prekiauti nenatūralios fermentacijos alkoholiniais gėrimais parodose, mugėse ir masiniuose renginiuose
	Sumažintas masiniuose renginiuose ir mugėse leidžiamas maksimalus alkoholinių gėrimų stiprumas nuo 13 iki 6 proc.
	Sugriežtinta tvarka, jog galima prekiauti alkoholiu mažmeninės prekybos įmonėse, kuriose vaikams ir paaugliams skirtų prekių dalis sudaro ne 50, o 30 arba daugiau procentų mažmeninės prekių apyvartos
	Uždrausta prekyba alkoholiniais gėrimais nestacionariose degalinėse, sanatorijų įrengtose viešojo maitinimo įmonėse
	Uždrausta asmenims iki 18 metų turėti ir vartoti alkoholinius gėrimus
	Uždrausta fiziniams asmenims laikyti, gabenti ir vartoti alkoholio produktus atidarytoje pakuotėje automobilių salonuose, išskyrus autotransporto priemones, kurių salonas yra stacionariai atskirtas nuo vairuotojo vietos
2010 m.	Į alkoholio kontrolės lauką įtraukti minibarai – iš jų galima prekiauti tik viešbučiuose
2011 m.	Leidžiamo parduoti sidro, alaus, alaus mišinių su nealkoholiniais kokteiliais ir alkoholinių kokteilių galimas didžiausias stiprumas sumažintas iki 7,5 proc.
2012 m.	Uždrausta parduoti alkoholinius gėrimus koncertų, teatro spektaklių, cirko ir kitų renginių, skirtų nepilnamečiams, metu
	Uždrausta prekyba alkoholiniais gėrimais kioskuose
	Uždrausta reklamuoti alkoholinius gėrimus visuomenės informavimo priemonėse
	Draudimas reklamuoti alkoholinius gėrimus visuomenės informavimo priemonėse atšauktas ir grįžta prie senesnės redakcijos, draudusios reklamuoti alkoholinius gėrimus nuo 06.00 iki 22.30 val.
2013 m.	Atsirado reikalavimas, kad alus, fermentuoti gėrimai, alkoholiniai kokteiliai negali būti parduodami didesnėje nei 1 litro plastikinėje pakuotėje
	Atsirado reikalavimas, kad alus, fermentuoti gėrimai, alkoholiniai kokteiliai virš 7,5 proc. negali būti parduodami didesnėje nei 0,5 litro plastikinėje pakuotėje
2015 m.	Sušvelnėjo reguliavimas, kuriuo leidžiama pardavinėti natūralios fermentacijos alkoholinius gėrimus (stipresnius iki 7,5 proc. stiprumo)

⁶ Šis draudimas netaikytas alkoholiniams gėrimams, parduodamiems tarptautinio susisiekimo traukiniuose, laivuose, orlaivuose, vežančiuose keleivius tarptautiniais maršrutais, viešbučių kambariuose įrengtuose minibusuose, taip pat neapmuitinamose parduotuvėse ir specialiose prekybos vietose, kuriose alkoholiniai gėrimai parduodami tik iš LR išvykstantiems keleiviams

⁷ Šis draudimas netaikytas alkoholiniams gėrimams, parduodamiems tarptautinio susisiekimo traukiniuose, laivuose, orlaivuose, vežančiuose keleivius tarptautiniais maršrutais, neapmuitinamose parduotuvėse ir specialiose prekybos vietose, kuriose alkoholiniai gėrimai parduodami tik iš LR išvykstantiems keleiviams.

		Sušvelnėjo reguliavimas, kuriuo leidžiama sporto varžybų metu prekiauti stipresniu alkoholiu (padidinta nuo 6 iki 7,5 proc. stiprumo)
		Uždrausta fiziniams asmenims, turintiems verslo liudijimą, suteikiantį teisę verstis išvežiojamąja prekyba maisto produktais, bei taksi vairuotojams jų automobilinėse parduotuvėse ir taksi automobiliuose (darbo metu) laikyti ir gabenti alkoholio produktus
		Sugriežtėjo minibarams taikomi reikalavimai
		Savivaldybių tarybos įgavo teisę uždrausti prekybą alkoholiniais gėrimais parodų, koncertų, teatro spektaklių, cirko ir kitų renginių metu
2016 m.		Atsirado reikalavimas, kad kiekvienas supakuotas pardavimui skirtas alkoholinio gėrimo vienetas turi būti paženklintas įspėjamaisiais grafiniais ženklais apie alkoholio žalą nėščioms moterims
		Uždrausta prekiauti alkoholiu stacionariose degalinėse
		Uždrausta skelbti apie alkoholinių gėrimų kainų sumažinimą
		Uždrausta laimėti prizą, gauti dovanų ar priedą prie alkoholinių gėrimų
2018 m.		Uždrausta parduoti alkoholį, asmenims jaunesniems nei 20 metų
		Uždrausta asmenims jaunesniems kaip 20 metų vartoti ir turėti alkoholį (nebent alkoholinių gėrimų turėjimas yra asmenų darbo veiklos (pobūdžio) dalis darbo vietoje ir darbo metu)
		Visiškai uždrausta alkoholio reklama
		Uždrausta parduoti alkoholį mažmeninės prekybos vietose pirmadieniais-šeštadieniais iki 10.00 ir nuo 20.00 val., sekmadieniais iki 10.00 ir nuo 15.00 val. ⁸
		Uždrausta fiziniams asmenims išnešti iš viešojo maitinimo vietų jose įsigytus alkoholinius gėrimus pirmadieniais-šeštadieniais iki 10.00 val. ir nuo 20.00 val., ir sekmadieniais iki 10.00 val. ir nuo 15.00 val.
2019 m.		Uždrausta vartoti ir prekiauti stipresniais nei 7,5 proc. alkoholiniais gėrimais sporto renginių metu
		Bus uždrausta gaminti ir (ar) parduoti maisto produktus, žaislus ir kitas prekes, skirtas vaikams ir paaugliams, kurių dizainas imituoja alkoholinius gėrimus ir (ar) jų tarą
2020 m.		Bus uždrausta prekyba alkoholiniais gėrimais paplūdimiuose
		Bus uždrausta prekyba alkoholiu paviljonuose
		Bus uždrausta prekyba alkoholiu nestacionariosiose viešojo maitinimo vietose savivaldybės tarybos nustatyto kurortinio, poilsio ir turizmo sezono laikotarpiu

Prekybos (tara) ribojimai. Per 2004–2019 m. pradėta kontroliuoti visiškai nauja sritis. Įstatymų leidėjai pradėjo spręsti kaip turi atrodyti alkoholinių gėrimų pakuotės: alus, fermentuoti gėrimai ir alkoholiniai kokteiliai negali būti parduodami plastikinėje taroje, kurios tūris didesnis nei 1 ar 0,5 litro (priklausomai nuo alkoholinio gėrimo stiprumo). Įvestas reikalavimas, kad kiekviena alkoholinių gėrimų pakuotė turi turėti įspėjamuosius grafinius ženklus apie alkoholio žalą nėščioms moterims. Ateityje alkoholio pakuočių išvaizdos reguliavimai gali plėstis, nes LRS yra priėmęs nutarimą dėl „Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programos“, kurioje yra numatyta „įteisinti informacijos apie alkoholio žalą pateikimą ant alkoholinių gėrimų pakuočių“.

Informavimo (reklamos) ribojimai. 2004 m. reklamos draudimai Lietuvoje buvo sąlyginai švelnūs: drausta reklamuoti tik stipresnius nei 22 proc. gėrimus ir tik dienos metu⁹. 2019 m. vienintelėje Lietuvoje iš visos ES visiškai uždrausta alkoholio reklama – apsinkinta galimybė vartotojams pasirinkti geriausiai jų poreikius atitinkantį produktą.

2012 m. bandyta uždrausti alkoholinių gėrimų reklamą visose visuomenės informavimo priemonėse, tačiau dar šiam reguliavimui neįsigaliojus, jis buvo atšauktas. Galiausiai 2018 m. alkoholio reklama buvo visiškai uždrausta.

Rinkodaros ribojimai. Nuo 2004 iki 2019 m. Lietuvoje įstatymų leidėjai vis smulkmeniškiau reglamentavo, alkoholinių gėrimų rinkodarą. 2004

⁸ Draudimas netaikytas alkoholiniams gėrimams, parduodamiems tarptautinio susisiekimo traukiniuose, laivuose, orlaivuose, vežančiuose keleivius tarptautiniais maršrutais, viešbučių kambariuose įrengtuose minibaruose, neapmuitinamose parduotuvėse ir specialiosiose prekybos vietose;

⁹ Pirmadieniais-penktadieniais 15.00-22.30, šeštadieniais-sekmadieniais bei moksleivių atostogų dienomis 08.00-22.30

m. juos drausta skirti kaip premiją, prekės priedą arba dovanoti, taikyti fiksuotas nuolaidas visuomenės informavimo priemonėse išspausdintų kuponų savininkams, organizuoti gėrimų pavyzdžių platinimą nemokamai, organizuoti mažmeninės prekybos subjektų konkursus alkoholinių gėrimų pardavimui skatinti. Iki 2019 m. papildomai uždrausta prie alkoholinių gėrimų laimėti prizą, ar juos gauti dovanų ar kaip priedą, neleidžiama jiems taikyti nuolaidų.

Nors 2004-2019 m. alkoholio kontrolė Lietuvoje griežtėjo ir plėtėsi beveik kasmet (išskyrus 2005, 2014 ir 2017 m.)¹⁰, tačiau alkoholio vartojimas pradėjo mažėti tik nuo 2013 m. (2004-2011 m. vartojimas augo, nors reguliavimai tik stiprėjo).

Teigti, kad mažėjantį alkoholio vartojimą lėmė tik prekybos, platinimo ir reguliavimo griežtesnis reglamentavimas negalima, nes veikė ir kiti veiksniai. Visuomenėje keitėsi alkoholio vartojimo kultūra (atsirado verslai ir renginiai propaguojantys saikingą alkoholio vartojimą), kilo gyventojų pajamos, keitėsi visuomenės sankloda (visuomenė senėjo, veikė emigracija) ir t.t.

Pasaulio Sveikatos Organizacija (toliau – PSO) yra pažymėjusi, kad alkoholio vartojimas ir jo sukeliama žala priklauso nuo įvairių veiksnių, o alkoholio prekyba, platinimas ir reguliavimas yra tik vienas iš jų. Kiti veiksniai¹¹ – tai:

- amžius;
- lytis;
- šeimos įtaka;
- socio-ekonominis žmogaus statusas;
- vartojimo aplinka;
- kultūra;
- alkoholio kokybė;
- šalies išsivystymo lygis.

2019 m. Lietuvos alkoholio kontrolė tapo viena griežčiausių ES, užimanti trečia vietą iš 28 šalių

(„Nanny state index“ vertinimas). Griežtinant alkoholio kontrolę neįvertinama, kokias galimas neigiamas pasekmes ji sukelia:

1. dalis gyventojų perka alkoholinius gėrimus užsienyje (LLRI apklausos duomenimis, 2017 m. – bent 7 proc. gyventojų per paskutinius 12 mėnesių teko pirkti alkoholinius gėrimus Lenkijoje, 4 proc. Latvijoje, 2 proc. Baltarusijoje ar Rusijoje, 3 proc. kitose šalyse)¹²;
2. gyventojų dalyvavimą šešėlinėje ekonomikoje (LLRI šešėlinės ekonomikos tyrimas parodė, kad 2018 m. maždaug trečdalis respondentų teigė, kad jų draugai ir artimieji nelegaliai pirkė cigarečių ir alkoholio produktų)¹³.
3. vartotojai, pirkdami alkoholinius gėrimus nelegalioje rinkoje, rizikuoja dar labiau sužaloti savo sveikatą, vartodami produktus, kurie gali būti prastesnės kokybės;
4. akcizų politika, kuria mažinimas alkoholinių gėrimų įperkamumas sukelia panašias neigiamas pasekmes: dalis gyventojų apsiperka šešėlyje arba užsienio šalyse. Dėl to gali mažėti akcizų surinkimas ir įplaukos į biudžetą.
5. jei akcizai Lietuvoje toliau išliktų aukštesni nei kaimyninėse šalyse, tikėtina, kad dalis gyventojų toliau rinktųsi apsipirkti užsienyje (daugiausiai Lenkijoje ir Latvijoje). Tai kenktų verslui, nes žmonės be alkoholinių gėrimų pirktų ir kitas prekes, taip išleisdami mažiau pinigų mažmeninės prekybos įmonėse, esančiose Lietuvoje.

Tuo pačiu, Alkoholio kontrolės priemonės girtaujančių¹⁴ asmenų vartojimą gali paveikti žymiai mažiau. 2018 m. atliktas alkoholio vartojimo tyrimas parodė, kad dažniausiai girtauja vyresnės kartos (40-60 metų amžiaus), vyrai gyvenantys

¹⁰ 2004-2019 m. reguliavimas švelnėjo tik 2015 m.:

1. leista prekiauti stipresniais, 7,5 proc. (buvo 6 proc.) stiprumo natūralios fermentacijos bei pilstomais alkoholiniais gėrimais;
2. leista prekiauti stipresniais, 7,5 proc. (buvo 6 proc.) gėrimais sporto varžybų metu.

¹¹

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112736/9789240692763_eng.pdf;jsessionid=CB21D2A4BCA6EFD4F391347C18E29B6C?sequence=1

¹² <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2018/01/--e---lio-tendencijos.pdf>

¹³ <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2018/11/--e---lio-tyrimo-santrauka.pdf>

¹⁴ Asmenys tenkinantys abi sąlygas: vartoja kasdien ar beveik kasdien, 2 - 4 kartus per savaitę ir 7 bei daugiau vienetų alkoholio per savaitę

kaime ir nedirbantys ar turintys mažas pajamas. Tuo metu kai kurie 2018 m. alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimai uždraudė vartoti alkoholinius gėrimus visai kitai žmonių grupei (18-19 metų asmenims).

Nepaisant to, valdžia yra numačiusi alkoholio kontrolę dar labiau griežtinti. Imantis naujų reguliavimo priemonių, svarbu atkreipti dėmesį, kad jos gali sukelti įvairių neigiamų pasekmių, kaip gyventojų pasitraukimą į šešėlinę rinką ar apsipirkimą užsienyje. Todėl reikėtų įvertinti kokias pasekmes sukelia dabartiniai ir kokios gali būti sukeltos priėmus naujus reguliavimus. Į tai yra svarbu atkreipti dėmesį, nes prasidėjus ekonominiam sunkmečiui šešėlinė ekonomika gali išaugti – LLRI šešėlinės ekonomikos tyrimo duomenimis, net pusė apklaustųjų pažymėjo, jog pablogėjus jų finansinei situacijai trauktųsi į šešėlinę rinką¹⁵.

Įvertinus 2004-2019 m. priimtus 20 alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimų¹⁶, matyti, kad 9 iš jų nelydėjo poveikio kriminogeninei situacijai ir korupcijai, 10 – poveikio verslo sąlygoms ir jų plėtrai ir net 18 – sukeltamų neigiamų pasekmių vertinimas. Tik 1 iš 20 teisėkūros iniciatyvų poveikis biudžetui buvo įvertintas detaliau. Sukeliamos neigiamos pasekmės, poveikis kriminogeninei situacijai ir korupcijai bei verslo sąlygų plėtrai nebuvo vertintas detaliai nė viename iš 20 įstatymo projektų. Apibendrinus, galima teigti, kad įstatymo pakeitimo projektai dažniausiai turėjo poveikio vertinimą, kuris apsiribodavo teiginiu, jog „neigiamų pasekmių nenumatoma“. Pavyzdžiui, įvedant visiška alkoholio reklamos draudimą, teigta, jog „neigiamų pasekmių (verslo sąlygoms ir jo plėtrai – aut.) nenumatoma“¹⁷. Tačiau spaudoje paminėti bent trys atvejai, kai visiškas reklamos draudimas sukėlė įvairias nenumatytas pasekmes, paveikusias tiek verslą, tiek Lietuvos mokslo bendruomenę:

¹⁵ <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2018/11/--e---lio-tyrimo-santrauka.pdf>

¹⁶ Analizuoti tik tie įstatymų pakeitimų projektai, kuriais buvo keičiamos nagrinėjamos sritys (prekybos laikas ir pan.)

¹⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/a170c1c0e6a211e59b76f36d7fa634f8?jfwid=-sfwu1mxox>

¹⁸ <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/uzsienio-zurnalu-platintojas-lietuvoje-turime-dvi-galimybes-plesyti-alkoholio-reklama-arba-importuoti-daugiausiai-rusiskus-leidinius-56-907080>

¹⁹ <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/199183/pareigunai-kuri-laika-nebaus-uzsienietisku-leidiniu-su-alkoholio-reklama-platintoju>

²⁰ <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2018/01/24/news/nuozmaus-karo-su-alaus-reklama-auka-istorikas-4375904/>

²¹ <http://vynozurnalas.lt/keisti-ntakd-draudimai-vyno-dienu-organizatoriams>

1. Užsienio kalbų žurnalų platintojai turėjo uždengti arba išplėsti puslapius, turinčius alkoholio reklamą¹⁸. Svarbu paminėti tai, kad Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, išryškėjus tokioms neigiamoms pasekmėms priėmė poziciją nebausti užsienio žurnalų platintojų¹⁹. Tai galimai sudaro dviprasmišką situaciją, kai yra selektyviai sprendžiama, kada galima nesilaikyti įstatymo. Toks precedentas didina korupcijos riziką, nes kiti reguliavimo subjektai taip pat gali bandyti palankiai sau paveikti reguliuojančią instituciją ir/ ar jos darbuotojus.
2. Alkoholio kontrolė paveikė ir švietimo sektorių. Pavyzdžiui, istorikas paskaitoje apie 1863-1864 m. Lietuvos-Lenkijos sukilimą negavo leidimo naudoti prieš dešimt metų sukurtos alkoholio reklamos. Leista parodyti tik kelias sekundes (dalį) reklamos²⁰. Tikėtina, kad panašių atvejų yra ir daugiau.
3. Renginys „Vyno dienos“ gavo NTAKD raštą, jog renginio internetinėje svetainėje nuorodos į alkoholinius gėrimus gaminančių įmonių svetaines yra vertinamos kaip alkoholio reklama²¹. Tai sunkino renginio, ugdančio kultūringo alkoholio vartojimo kultūrą, veiklą.

Kadangi valdžia dažniausiai neįvertina kokias pasekmes sukels jos reguliavimas, vertėtų susilaikyti nuo tolesnės ribojimų plėtros ir sudaryti sąlygas visuomenės švietimui.

1.2. Tabako kontrolė

Tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių (toliau – tabako) kontrolės sistema 2004 m. jau buvo išplėta: ribota tabako gaminių reklama ir platinimas, vietos, kuriose galima rūkyti. Palyginus 2004-2019 m. LR tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo (toliau – Tabako kontrolės įstatymo) pakeitimus²², matyti kad tabako kontrolė nuo 2015 m. pradėjo griežtėti kasmet, daugiausiai apimdama naujus, iki tol nereguliuotus produktus (žr. 2 lentelę).

Rūkymo vietų ribojimai. 2004 m. rūkymas buvo ribojamas įvairiose vietose: visose švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigose, patalpose, kuriose vyksta sporto varžybos ir kiti renginiai, darbo vietose esančiose uždaroje patalpose, interneto kavinėse. Restoranuose, kavinėse ir baruose rūkyti buvo galima tik rūkymui skirtose patalpose²³. Per 15 metų restoranuose, kavinėse ir baruose uždrausta rūkyti apskritai, draudimas išsiplėtė ir apėmė klubus, diskotekas, lošimo namus (kazino), automatų ar bingo salonus, kitas laisvalaikio praleidimo įstaigas. Papildomai, priimtas ribojimas, neleidžiantis rūkyti transporto priemonių salonuose, jeigu juose yra asmenų iki 18 metų ir (ar) nėščių moterų. Per 15 metų tabako kontrolės įstatymas vis labiau ribojo rūkančiųjų elgesį, reglamentuodamas smulkiausias detales.

Informavimo (reklamos) ir rinkodaros ribojimai. Jau 2004 m. tabako gaminių reklamos reglamentavimas buvo labai griežtas (reklama drausta apskritai, su tam tikromis išimtimis), rinkodara taip pat ribota. Iki 2019 m. šios dvi sritys vis griežtėjo. Uždrausta:

1. pateikti tabako gaminių įmonių pavadinimus renginių rėmėjų sąrašuose;
2. uždrausta teikti tabako gaminius kaip prizus ar kartu su jais sporto renginių metu;
3. bet kokia forma ir bet kokiomis priemonėmis remti visus renginius, veiklas, asmenis ir visuomenės informavimo priemones;
4. tabako gaminių prekybos vietose ant įrangos, skirtos tabako gaminiams išdėstyti, pateikti informaciją apie dervų, nikotino, anglies monoksido kiekį cigaretėse.

Viena to pasekmių – vartotojams vis mažinamas informacijos kiekis apie tabako gaminių sudėtį.

²² Galiojančios redakcijos nuo 2003-11-20 iki 2019-01-01

²³ Išskyrus specialiai įrengtus cigarų ar pypkių klubus

Prekybos (pakuočių) ribojimai. Tabako gaminių pakuočių išvaizda jau buvo reguliuojama 2004 m. Įspėjamųjų užrašų apie tabako gaminių kenksmingą poveikį sveikatai turinį taisyklės tvirtino LR Ūkio ministerija. Buvo nuspręsta, kad įspėjamieji užrašai turi užimti bent 30 proc. pakuočių paviršiaus ploto. Nuo 2016 m. tabako pakuočių išvaizda įstatyme pradėta detaliai reglamentuoti Tabako kontrolės įstatyme. Sugriežtėjo reikalavimai, nurodantys, kad įspėjimai turi užimti 65 proc. pakelio išorės ploto. Nuo 2016 m. atsirado vaizdiniai įspėjimai.

Elektroninių cigarečių (toliau – e. cigarečių), suktinių tabako, naujoviškų tabako gaminių, rūkomųjų žolinių gaminių (pvz. žolinių cigarečių) reglamentavimas supanašėjo su tabako gaminių reglamentavimu. Nuo 2015 m. į tabako kontrolės sistemos laiką pateko vis daugiau produktų – tabako turintys (vadinamieji naujoviški tabako ir bedūmiai tabako gaminiai) ir jo neturinti produkcija (e. cigaretės, jų talpyklos, rūkomieji žoliniai gaminiai):

1. Uždrausta e. cigaretes ir jų talpyklas įsigyti nepilnamečiams, jas reklamuoti, ant šių produktų pakuočių privalėjo atsirasti bendrojo pobūdžio įspėjimai;
2. bendrojo pobūdžio įspėjimai privalo būti ir tabako neturinčių produktų – rūkomųjų žolinių gaminių pakuočių, uždrausta šių gaminių reklama.
3. Uždrausta remti renginius, jei tai tiesiogiai ar netiesiogiai skatina e. cigarečių, jų pildyklių, naujoviškų tabako gaminių, rūkomųjų žolinių gaminių naudojimą.

Šiomis priemonėmis dauguma tabako gaminių yra traktuojami vienodai: ribojama informacija apie juos, vartotojai skatinami jų nevertoti (bedūmiams tabako gaminiams reikalavimai švelnesni). Tokiu būdu žmonėms yra siunčiamas signalas, kad visi šie gaminiai yra lygiaverčiai, nors mokslo bendruomenė iki šiol nėra priėjusios vieningos nuomonės dėl jų.

Nepaisant to, tabako kontrolę Lietuvoje siekiama padaryti dar griežtesne – 2020 m. bus uždrausti mentolio skonio ir kvapo tabako gaminiai. Planuojama įvesti papildomus prekybos vietas

ribojimus²⁴, papildomus reikalavimus tabako gaminių pakuotėms ir rinkodarai: 2018 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – LRV) ir LRS nutarimuose tabako gaminių demonstravimas prekybos vietoje prilyginamas tabako gaminių reklamai, įvardintas siekis jį reglamentuoti, norima įteisinti draudimą tiesiogiai eksponuoti tabako gaminius ir su jais susijusius gaminius prekybos vietose, patvirtintas siekis įvertinti bendrinės tabako gaminių pakuotės įvedimą²⁵.

Įvertinus 2004-2019 m. priimtus tabako kontrolės

Bendrinės tabako pakuotės įvedimas, draudimas tiesiogiai demonstruoti tabako gaminius Lietuvos tabako kontrolę padarytų vieną griežčiausių ES. Šių priemonių reikalingumas yra abejotinas, nes Lietuvos tabako vartojimo rodikliai yra artimi ES vidurkiui: tabako vartojimo intensyvumas Lietuvoje – 20,2 proc., ES – 18,4 proc., kasdien rūkančių 15-29 m. asmenų Lietuvoje 18,7 proc., ES – 18,8 proc.

įstatymo pakeitimo projektus²⁶, matyti, kad tik 1-

ame iš 10 įvertintos įstatymo pakeitimo sukeltos neigiamos pasekmės. Tik dviem atvejais įvertinta įtaka kriminogeninei situacijai ir tik 1 iš 10 teisėkūros iniciatyvų detaliau įvertintas poveikis biudžetui. Įstatymų sukeltų pasekmių nevertinimas gali sukelti įvairias neigiamas pasekmes, viena jų – šešėlis.

Įvertinus tiek alkoholio, tiek tabako kontrolę, matyti, kad ji per 2004-2019 m. griežtėjo ir plėtėsi beveik kasmet (išskyrus 2005 ir 2014 m.). Jei 2004 m. paternalistinė politika reglamentavo tik tam tikrus šių sričių aspektus, pvz. reklamą, pardavimo vietas, tai per 15 metų ji reguliavimai išsiplėtė. Pažymėtina, kad tiek alkoholio, tiek tabako kontrolės sistemose ribojimai buvo panašūs: įvesti reklamos ir rinkodaros ribojimai, pradėtas reglamentuoti alkoholio ir tabako produktų pakuočių išvaizda, mažėjo vietų, kur galima vartoti šiuos produktus. Papildomai, pradėti reguliuoti nauji produktai (el. cigaretės, bedūmiai tabako ir žoliniai rūkomieji gaminiai).

2 lentelė. Tabako kontrolės dinamika 2004-2020 m.

Metai, kuriais įsigaliojo naujas reguliavimas	Reguliavimo pokyčio vertinimas ir jo paaiškinimas
	Raudona spalva – įvestas naujas reguliavimas
	Oranžinė spalva – galiojantis reguliavimas sugriežtėjo
2008 m.	Uždrausta rūkyti restoranuose, kavinėse, baruose, kitose viešojo maitinimo įstaigose, klubuose, diskotekose, lošimo namuose (kazino), automatų ar bingo salonuose, kitose laisvalaikio praleidimo įstaigose, išskyrus specialiai įrengtus cigarų ar pypkių klubus
2015 m.	Uždrausta rūkyti transporto priemonių salonuose, jeigu juose yra asmenų iki 18 metų ir (ar) nėščių moterų
	Uždrausta parduoti e. cigaretes ir pildomasias talpyklas jaunesniems nei 18 metų asmenims
	Uždrausta vidaus ir tarpvalstybinė nuotolinė prekyba elektroninėmis cigaretėmis ir pildomosiomis talpyklomis
	Uždrausta e. cigarečių, jų pildomųjų talpyklų ir rūkomųjų žolinių gaminių reklama
2016 m.	Atsirado reikalavimas pranešti apie naujoviškų tabako gaminių pateikimą į rinką
	Sugriežtėjo cigarečių pakuočių išvaizdos reikalavimai – įspėjimai turi užimti 65 proc. pakelio
	Sugriežtėjo cigarečių pakuočių išvaizdos reikalavimai – atsirado vaizdiniai įspėjimai
	Atsirado reikalavimas, kad suktinių tabako, bedūmių, e. cigarečių, kitų tabako gaminių pakuotės turi turėti įspėjimus dėl galimo poveikio sveikatai, bendruosius įspėjimus

²⁴ 2004 m. buvo draudžiama prekiauti tabako gaminiiais naudojant prekybos automatus, ryšio priemones, mažmeninės prekybos įmonėse, kuriose vaikams skirtų prekių dalis sudaro 50 ir daugiau procentų mažmeninės prekių apyvartos, farmacijos įmonėse, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros įstaigose, interneto kavinėse (internetu klubuose ir pan.). Iki 2019 m. naujų draudimų šioje srityje neįvesta.

²⁵ LRV nutarimas Nr. 217 (Priėmimo data 2015-02-25); LRS nutarimas Nr. XIII-1765 (Priėmimo data 2018-12-13)

²⁶ Analizuoti tik tie įstatymų pakeitimų projektai, kuriais buvo keičiamos nagrinėjamos sritys (reklamos ribojimai ir pan.)

		Uždrausta tabako gaminių prekybos vietose ant įrangos, skirtos tabako gaminiams išdėstyti, pateikti informaciją apie dervų, nikotino, anglies monoksido kiekį cigaretėse
2017 m.		Uždrausta bet kokia forma ir bet kokiomis priemonėmis remti visus renginius, veiklas, asmenis ir visuomenės informavimo priemones
		Uždrausta tabako gaminių gamintojo ar įmonės pavadinimą pateikti šių įmonių remiamų renginių metu ir šių renginių rėmėjų sąrašuose
2019 m.		Uždrausta teikti tabako gaminius kaip prizus arba kaip priedą prie prizo sporto renginių metu
2020 m.		Bus uždrausti mentolio kvapo ir skonio tabako gaminiai

2. Paternalistinė politika maisto ir gėrimų sektoriuose?

Vertinant mitybos kontrolę Lietuvoje, reikia atkreipti dėmesį, kad valdžia, siekdama daryti įtaką visuomenės mitybai, remiasi PSO strategijomis, prevencijos, kontrolės ir veiksmų planais. Jais siekiama:

- mažinti rinkodaros daromą įtaką vaikams, kai yra reklamuojami maisto produktai, su dideliu kiekiu sočiųjų riebalų, transriebalų, cukraus ar druskos²⁷;
- pakeisti transriebalus ir sočiuosius riebalus į nesočiuosius riebalus²⁸;
- sukurti gaires dėl druskos, riebalų ir cukraus kiekio mažinimo maisto produktuose ir/ ar gėrimuose²⁹;
- naudoti ekonominius įrankius, taip pat ir mokesčius³⁰.

Siekiant įvertinti, kiek šių nuostatų yra įgyvendinta, buvo išnagrinėti 2004-2019 m. LR maisto³¹ ir reklamos³² įstatymai, bei LR SAM įsakymai, liečiantys gyventojų mitybą (kitaip nei tabako ir alkoholio srityse, žmonių mityba daugiausiai yra reglamentuojama LR SAM įsakymais, o ne priimtais įstatymais).

²⁷ http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/253727/64wd14e_FoodNutAP_140426.pdf
http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/234381/Vienna-Declaration-on-Nutrition-and-Noncommunicable-Diseases-in-the-Context-of-Health-2020-Eng.pdf?ua=1

²⁸

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/94384/9789241506236_eng.pdf;jsessionid=A84CB864FB7F88E6CC61F8F789F3E3FB?sequence=1

²⁹ Ten pat

³⁰ Ten pat

³¹ Galiojančios redakcijos nuo 2003-01-01 iki 2015-07-01

³² Galiojančios redakcijos nuo 2002-12-24 iki 2019-05-01

³³ <https://www.alfa.lt/straipsnis/50348947/dziugi-zinia-dar-daugiau-imoniu-prisijungia-prie-susitarimo-gerinti-maisto-produktu-sudeti>

³⁴ Išimty: 1) maisto produktuose, kuriuose bendras riebalų kiekis yra mažesnis kaip 3 procentai, didžiausias leistinas riebalų rūgščių transizomerų kiekis turi būti ne didesnis kaip 10 gramų 100 gramų bendro riebalų kiekio; 2) reikalavimai netaikomi gyvūninės kilmės riebalams ir maisto produktams, kuriuose riebalų rūgščių transizomerai susidaro natūraliai

Palyginus šiuos teisės aktus su PSO dokumentais, matyti, kad Lietuvoje mitybos kontrolė savo apimtimi yra švelnesnė nei alkoholio ir tabako, nes yra įgyvendintos atskiros priemonės, reguliuojančios siauras produktų grupes:

1. Lietuvoje galioja energinių gėrimų reklamos ribojimas ir draudimas juos įsigyti nepilnamečiams asmenims;
2. Lietuvos valdžia pasirašiusi savanoriškus susitarimus su maisto gamintojais ir prekybininkais³³;
3. 2019 m. lapkričio mėnesį įsigalios ribojimas leidžiantis naudoti ne daugiau nei 2 g transizomerų (transriebalų) nuo 100 g visų riebalų kiekio maisto produktuose³⁴.

Papildomai, galima paminėti, kad Lietuvos valdžia, siekdama sveikesnės gyventojų mitybos, naudoja ir informacines priemones: 2015 m. įvestas naujas savanoriškas maisto ženklavimas – „rakto skylutė“. Šį ženklavimą galima naudoti, jei maistas atitinka LR SAM nustatytus kriterijus. Šis pavyzdys rodo, kad valdžia, siekdama sukurti sveikesnės mitybos kultūrą Lietuvoje, gali taikyti savanoriškas, o ne reguliacines priemones, kurios skatintų sveikesnę gyventojų mitybą ir nesukeltų įvairių neigiamų pasekmių.

Tuo pačiu, įvertinus 2017 m. LR SAM surengtą Lietuvos gyventojų apklausą³⁵, matyti, kad dauguma jų:

1. yra informuoti apie maisto produktų sudėtį – 92 proc. apklaustųjų mano, kad gaiviuosiuose gėrimuose yra daug cukraus, 88 proc. – kad leduose yra daug cukraus. 94, 89 ir 65 proc. mano, kad atitinkamai bulvių traškučiuose, rūkytoje žuvyje ir maisto pramonės perdirbtuose mėsos produktuose yra didelis druskos kiekis;
2. turi informaciją kokius produktus reikėtų vartoti ar vengti – 60 proc. apklaustųjų žino, kad reikėtų vartoti liesesnius pieno produktus ir 41 proc. žino, kad reikėtų vengti sočiųjų riebalų;
3. yra informuoti apie ingredientų keliamą riziką – 48 proc. apklaustųjų mano, jog sotieji riebalai didina vėžio riziką, o 46 proc. – 2-tipo cukrinio diabeto riziką.

Kadangi patys gyventojai domisi ir siekia sveikiau maitintis, o paternalistiniai mitybos reguliavimai kol kas nėra taikomi, tai leidžia išvengti įvairių neigiamų pasekmių, kurias sukelia šios priemonės.

Jei mitybos srityje būtų pradėta plėtoti paternalistinė politika, dėl įvairių veikiančių veiksmų ji gali iššaukti įvairias neigiamas pasekmes kaip ir alkoholio ir tabako kontrolės atvejais. Apie paternalistinių priemonių (mokesčių) sukeltą pasekmes plačiau rašyta „[Mitybinis paternalizmas. Mokesčiai ir mityba – kity šalių patirtys](#)“³⁶.

Išvados

1. 2004-2019 m. paternalistinė politika alkoholio ir tabako srityse griežtėjo beveik kasmet (išskyrus 2005 ir 2014 m.) jau

reguliuojamose srityse ir plėtėsi į iki tol nereguliuotus laukus;

2. Iš 20 alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimų 9 neturėjo poveikio kriminogeninei situacijai ir korupcijai, 10 – poveikio verslo sąlygoms ir jų plėtrai ir net 18 – sukeltamų neigiamų pasekmių vertinimo. Tik 1 iš 20 teisėkūros iniciatyvų poveikis biudžetui buvo įvertintas detaliau.
3. Iš 10 tabako kontrolės įstatymų pakeitimų tik 1 įvertintos įstatymo pakeitimo sukeltos neigiamos pasekmės, tik 2 atvejais įvertinta įtaka kriminogeninei situacijai ir tik 1 iš 10 teisėkūros iniciatyvų detaliau įvertintas poveikis biudžetui.
4. Griežtinant alkoholio kontrolę neįvertinama, kokias galimas neigiamas pasekmes ji sukelia: gyventojai dažniau renkasi apsipirkti užsienio šalyse ir šešėlinėje rinkoje, alkoholio reklamos ribojimai sukelia sunkumų verslui: pavyzdžiui, užsienio žurnalų platintojams bei atsakingą alkoholio vartojimą propaguojantiems subjektams.
5. Mitybos kontrolė Lietuvoje savo apimtimi yra kol kas švelnesnė nei alkoholio ir tabako.
6. Gyventojai domisi ir siekia sveikiau maitintis. Tai sukuria prielaidas pasiekti sveikesnės visuomenės savanoriškais priemonėmis. Tai leidžia išvengti reguliacinės politikos sukeltamų įvairių neigiamų pasekmių biudžetui ir ekonomikai.

³⁵ 2017 m. gruodžio mėn. LR SAM apklausa dėl „Visuomenės nuomonės tyrimas dėl sveikos mitybos“

³⁶ <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2017/06/Mitybinis-paternalizmas-Mokes--iai-ir-mityba-kit----ali---patirtys.-2017.pdf>